19. ročník, úloha V . 3 ... *účinnost elektrárny* *(5 bodů; průměr 1,07; řešilo 14 studentů)*

Vypočítejte účinnost stroje, který pracuje mezi dvěma tepelnými lázněmi o teplotách T_1 a T_2, $T_1 > T_2$ a který dosahuje maximálního možného výkonu. Do výsledného vztahu potom dosaďte data některé známé elektrárny.

Uvědomte si, že Carnotův stroj má nulový výkon, protože při izotermickém ději je rozdíl teplot mezi strojem a lázní nekonečně malý, což způsobí nekonečně malý tepelný tok a nekonečně malý výkon stroje. *Úloha z knížky Herberta Callena – Thermodynamics.*

Jak jsme zmínili v zadání, maximální účinnost nemusí být nezbytně to, čeho chceme dosáhnout při konstrukci reálných tepelných strojů. Důležitý je výkon, který je ve sporu s maximální účinností – Carnotův stroj má nulový výkon.

Předpokládejme, že chceme odebírat teplo z teplejší tepelné lázně a nějakým způsobem získávat práci. Dobře víme, že maximální možné účinnosti dosahuje každý vratný děj (změna celkové entropie je nulová). Jestliže má někdy pracovní látka tepelného stroje dosáhnout teploty jedné z lázní, bude jí to trvat nekonečně dlouhou dobu, a stroj tak bude mít nulový výkon. Pokud však během odebírání tepla z lázně má pracovní látka teplotu nižší než teplota lázně, stává se děj nevratným (v takovém systému totiž roste celková entropie[1]). Abychom tedy získali nenulový výkon, musí extrakce tepla z teplé lázně (stejně jako odevzdávání přebytečného tepla chladnější lázni) probíhat nevratně[2].

Pro další analýzu budeme předpokládat, že izotermy pracovního cyklu budou na teplotách T_1' a T_2' tak, že platí $T_1 > T_1' > T_2' > T_2$. Tudíž teplo přechází z teplejší lázně do pracovní látky skrze teplotní rozdíl $T_1 - T_1'$ a teplo odchází z pracovní látky do chladnější lázně skrze teplotní rozdíl $T_2' - T_2$, jak je znázorněno na obrázku 1. Tepelný tok je úměrný teplotnímu rozdílu s konstantou úměrnosti $\varkappa$, kde $\varkappa$ je tepelná vodivost krát plocha děleno tloušťka stěny mezi lázní a pracovní látkou.

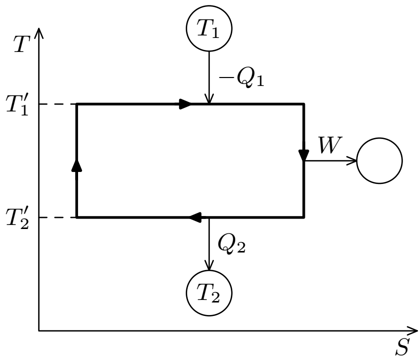

Obr. 1. TS-diagram pracovního cyklu.

Jestliže t_1 je čas potřebný k přenesení tepla[3] Q_1, pak platí

$$\frac{-Q_1}{t_1} = \varkappa_1 (T_1 - T_1') \,.$$

Podobný vztah platí pro teplo Q_2. Celkový čas, který stroj stráví na obou izotermách, tedy je

$$t = t_1 + t_2 = \frac{1}{\varkappa_1} \frac{-Q_1}{T_1 - T_1'} + \frac{1}{\varkappa_2} \frac{Q_2}{T_2' - T_2} \,. \tag{1}$$

Předpokládáme, že čas strávený na obou adiabatách je zanedbatelný vůči t, adiabatické děje totiž musí proběhnout velice rychle, aby pracovní látka nestihla relaxovat, navíc tento čas můžeme libovolně zkrátit.

[1] Podobně jako vzroste entropie systému při odstranění izolační přepážky mezi dvěma plyny různých teplot.

[2] Takový stroj, ve kterém dochází k toku tepla nevratně, nazýváme *endoreversibilní.*

[3] Q_1 je teplo přijaté teplou lázní, proto $Q_1 < 0$.

Jelikož pracovní cyklus je vlastně Carnotův cyklus pracující mezi teplotami T_1' a T_2', platí

$$\frac{W}{-Q_1} = \eta = 1 - \frac{T_2'}{T_1'}\,, \qquad \frac{W}{Q_2} = \frac{W}{-Q_1 - W} = \frac{1}{-Q_1/W - 1} = \frac{\eta}{1-\eta} = \frac{T_1'}{T_2'} - 1\,.$$

Toto využijeme do vztahu (1).

$$t = \left(\frac{1}{\varkappa_1}\frac{1}{T_1 - T_1'}\frac{T_1'}{T_1' - T_2'} + \frac{1}{\varkappa_2}\frac{1}{T_2' - T_2}\frac{T_2'}{T_1' - T_2'}\right) W\,.$$

Výkon našeho stroje je W/t a toto číslo chceme maximalizovat vzhledem k zatím neznámým teplotám T_1' a T_2'. Po provedení příslušných derivací dostaneme podmínky[4]

$$T_1' = c\sqrt{T_1}\,, \quad T_2' = c\sqrt{T_2}$$

a maximální získatelný výkon je

$$P = \varkappa_1\varkappa_2\left(\frac{\sqrt{T_1} - \sqrt{T_2}}{\sqrt{\varkappa_1} + \sqrt{\varkappa_2}}\right)^2\,.$$

Hledali jsme účinnost tohoto stroje vyjádřenou pomocí T_1 a T_2 a ta je

$$\varepsilon = 1 - \sqrt{\frac{T_2}{T_1}}\,.$$

Pozoruhodné je, že účinnost nezávisí na koeficientech $\varkappa_1$ a $\varkappa_2$.

Velké elektrárny evidentně pracují tak, že mají téměř maximální výkon, jak ukazují data ze tří elektráren v následující tabulce.

Elektrárna	T_2 [°C]	T_1 [°C]	η	ε	pozorovaná
West Thurrock (UK), tepelná elektrárna	~ 25	565	0,64	0,40	0,36
CANDU (Kanada), PHW jaderný reaktor	~ 25	300	0,48	0,28	0,30
Larderello (Itálie), geotermální elektrárna	80	250	0,32	0,175	0,16

Účinnosti elektráren ve srovnání s účinností η Carnotova stoje a s účinností ε.

Honza Prachař
honzik@fykos.mff.cuni.cz

Fyzikální korespondenční seminář je organizován studenty UK MFF. Je zastřešen Oddělením pro vnější vztahy a propagaci UK MFF a podporován Ústavem teoretické fyziky UK MFF, jeho zaměstnanci a Jednotou českých matematiků a fyziků.

[4] Kde $c = (\sqrt{\varkappa_1 T_1} + \sqrt{\varkappa_2 T_2})/(\sqrt{\varkappa_1} + \sqrt{\varkappa_2})$.